

ÚVODEM

ING. ARCH. PETR CHOTĚBOR

V úvodních Průzkumů památek, tohoto pro obor památkové péče nesmírně významného periodika, jehož název by nemohl být výstižnější, byla již publikována řada názorů a podnětů. Neraď bych se zabýval obecnou problematikou nebo uváděním dalších a dalších důvodů pro důležitost průzkumů, o jejichž nezbytnosti snad v našem oboru již dávno nikdo nepochybuje. Bylo by to spíše opakování toho, co bylo již vícekrát řečeno, napsáno či naléhavě zdůrazněno. Rád bych se na tomto místě podělil o některé zkušenosti ze svého čtyřicetiletého působení na Pražském hradě, v Odboru památkové péče Kanceláře prezidenta republiky. Nespornou výhodou práce na Pražském hradě je, že rozsah svěřeného území, ačkoliv je architektonickými památkami a uměleckými sbírkami přímo nabitě, není velký a jeho prohlídky a takřka každodenní odborný dohled na stavbách lze pohodlně zvládnout.

Pražský hrad je národní kulturní památkou a součástí památky zapsané na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví. Ovšem nejen díky tomu má svá specifika. Jeho výjimečnost souvisí s rolí, jakou hrál v (nejen) českých dějinách a s hodnotou architektonických památek, z nichž některé svým významem v dějinách umění domácí hranice přesahují. Není divu, že snaha po poznání Hradu, zejména jeho stavební historie, je staršího data než u jiných historických staveb a areálů. V počátcích nešlo samozřejmě o standardní a metodicky vytříbené průzkumy, jak je chápeme dnes. Stavební pisár Johan Heinrich Dinebier kombinoval průzkum starých plánů s podrobnou znalostí stavu objektů ve své době. Výkopy zaměřené na hledání podoby kostelů – předchůdců gotické katedrály sv. Víta, jak je prováděli novodobí dómští stavitelé, Josef Mocker a Kamil Hilbert, nebyly řádnými archeologickými výzkumy. Sondáže a odkryvy Karla Fialy ve Starém královském paláci neměly náležitosti stavebně historického průzkumu v dnešním pojetí. Přes možné výhrady k práci těchto raných badatelů nemůžeme dnes jejich přínos ani dostatečně ocenit. Objevy byly zásadní a množství a pečlivost jejich dokumentace, především plánové a kresebné, nám může být vzorem. Celé generace pozdějších odborníků, činných na Pražském hradě, z této dokumentace těžily a dodnes těží. A nelze nepřipomenout archeologický výzkum, zahájený na III. hradním nádvoří v červnu 1925 a prováděný kontinuálně až do současnosti, ovšem s odlišným zadáním a v odlišném rozsahu. Jeho role v procesu poznání areálu je naprosto nezastupitelná; již dávno se prokázala užitečnost jeho propojení s průzkumy stavebně historickými. To jen znovu dokazuje nutnost spolupráce různých oborů a propojení jejich výsledků v procesu zkoumání památek.

Stavebně historické průzkumy jednotlivých součástí areálu byly systematicky pořízovány oddělením SÚRPMO, a to od roku 1965, kdy byl zpracován elaborát pro Lobkowiczský palác a další pro domy ve Vikářské ulici. Průzkumu byly podrobovány jednotlivé stavby (např. Kaple Všech svatých), vymezené skupiny staveb (např. Zlatá ulička, Černá věž a Daliborka) a plochy (např. Stájový dvůr, Jízdárenský dvůr, Jelení příkop). U rozsáhlých

a dispozičně složitých staveb (např. Nový palác) byly elaboráty průzkumu zpracovávány pro jednotlivá křídla. Architektonické památky s mimořádně komplikovaným stavebním vývojem (typickým příkladem je Starý královský palác) byly průzkumu podrobeny opakovaně a rovněž po částech. Samostatně byla zpracována analýza jižního průčelí, jejíž přílohou byl výkres v podrobnějším měřítku; jedině do takového podkladu bylo možné barevně odlišit části pocházející z různých stavebních etap, včetně fragmentů odhalených sondami a dnes již opět skrytých pod omítkou a nepřístupných.

Na první pohled by se tak mohlo zdát, že hradní areál má – snad až na výjimky – hotové průzkumy. I kdyby tomu tak bylo, nelze s nimi vystačit navždy a opominout potřebu jejich aktualizace a doplňování. Důvod je zpravidla zřejmý: v době provádění průzkumu byl konkrétní objekt plně využíván, zařízený a zabydlený a neumožňoval provádění restaurátorských sond. Některé součásti interiéru byly omezeně přístupné, případně nebyly přístupné vůbec. Když se podmínky pro průzkum změnilly k lepšímu, je příležitost získat mnohem víc poznatků. Samozřejmě je nutné zpracovávat elaboráty pro objekty, které se dosud průzkumu nedočkaly. Velmi dlouho nebylo možné vůbec uvažovat o realizaci stavebně historického průzkumu bývalého Ústavu šlechticů, který byl až do změny režimu v užívání jedné složky ministerstva vnitra. Tato možnost se naskytla až v roce 1992, a výsledky pak mohly být využity při zpracování projektu celkové rekonstrukce. Poměrně pozdě byl pořízen pasport prezidentské vily v Královské zahradě (2009).

Jiným důvodem pro aktualizaci může být fakt, že po více jak 45 letech od zpracování nejsou některé názory ve starších průzkumech již ani akceptovatelné. Nemám na mysli dějiny objektu, stavebně historický rozbor a datování stavebních fází; tyto podstatné kapitoly a jejich grafické přílohy nestárnou a lze je nejvýš drobně doplnit nově získanými poznatky. Avšak celkové hodnocení, výčet závad a závěrečná doporučení mohou být někdy poněkud poplatné názorům v době svého vzniku. Např. v pasportu Domy ve Vikářské ulici, v části Směrnice pro asanaci a rekonstrukci se k tzv. Mockerovým domům uvádí: „Tzv. Mockerovy domy jsou v historickém prostředí novotvarem, který v půdoryse je variací předchozího vývoje. Otázka jejich existence je problémem koncepce památkové ochrany. Z hlediska architektonického jim nelze upřít přiměřenost danému prostředí. Bude-li se vycházet z názoru na zachování těchto objektů, je nutno jejich hmoty stabilizovat oproti sousedům. Z toho důvodu je nutno dvorní křídla domu čp. 35, 36 přeřešit architektizováním holých štítových zdí, závadných v dálkových pohledech. Studie by patrně prokázala částečnou nápravu již po přeřešení střech“.

Tato formulace prakticky nevylučuje možnost, že by neogotické objekty čp. 34 a 35-36 nezůstaly zachovány; jako cenné architektonické detaily uvádí pasport pouze kamenné prvky průčelí a sochu sv. Václava. To, jak se po letech přístup k této architektuře proměnil, nejlépe ilustruje projekt a v současné době prováděná rekonstrukce většího a výstavnějšího z obou domů, Nového probošství (čp. 34). Projekt i rekonstrukci charakterizuje snaha o zachování nejen historického domu jako celku, ale i maximálního množství jeho součástí. V objektu se sice nedochovalo vše – byla např. zbořena obě nižší dvorní křídla – přesto zbylo z původního vybavení mnoho. Mimo jiné původní okna, dveře a vestavěné skříně (včetně původní povrchové úpravy fládrováním), parketové podlahy a dlažby, kazetový strop domácí kaple, nástěnné malby a vitráž na reprezentativním schodišti, a dokonce jedna kachlová kamna. Vše tak tvoří hodnotný celek datovaný rokem 1879. Nové a podstatně odlišné hodnocení objektu bylo také důvodem, proč byl v dostatečném předstihu před rekonstrukcí zadán a zpracován doplňující průzkum, zaměřený na cenné architektonické a uměleckořemeslné detaily. Součástí nynější rekonstrukce je i dořešení problematiky dvorních křídel, o němž byla v citované pasáži z pasportu zmínka. Obě křídla byla obnovena ne v původní podobě, ale v objemech, odpovídajících realizaci Josefa Mockera. Zmíněné negativní působení holých štítových zdí v pohledu ze severní strany tak bylo napraveno.

Standardní stavebně historické průzkumy jsou samozřejmě zadávány zkušeným profesionálním zpracovatelům. Stejně tak i specializované analýzy a expertizy, pokud je v procesu poznání památky považujeme za potřebné. V posledních letech byly zadány např. dendrochronologické analýzy, specializovaný průzkum drahých kamenů ve výzdobě Svatováclavské kaple, analýza fragmentů polychromie na bustách a reliéfech vnitřního triforia. Vlastními silami pořizují pracovníci Odboru památkové péče operativní průzkumy a dokumentaci, i z toho důvodu, že tyto práce musí být prováděny skutečně operativně, tak, jak to památka vyžaduje a v omezeném čase, který je k dispozici.

Zcela mimořádnou příležitost pro aktualizaci či doplnění poznatků formou operativního či specializovaného průzkumu představují stavební opravy, rekonstrukce a restaurátorské zásahy. Ze zkušenosti víme, že ne vždy se památkářům podaří tyto možnosti využít, proto se na Pražském hradě snažíme, abychom je „nepropásli“. V prvé řadě je sice nezbytné splnit vše, co je povinností památkáře, od spolupráce při zadání akce až po pravidelný dohled na provádění, průběžné konzultace a upřesňování technologických postupů; provedení potřebných průzkumů však nepovažujeme za méně významné. Jsme si vědomi, že se z lešení dostáváme na místa nejen běžně nepřístupná, ale na místa, kam se naši následovníci podívají třeba až za 30 let. Platí to především pro katedrálu sv. Víta, Václava a Vojtěcha, které je věnována mimořádná péče jak ze strany Správy Pražského hradu (ta zadává a financuje opravy a restaurování), tak ze strany památkového dohledu. Jsem si vědom, že tato památka je výjimečná a pozornosti jí věnované se může těšit málokterá jiná, přesto ji zde uvedu jako příklad průběžného doplňování poznatků. Pravidelné prohlídky stavu, kontroly po zimním období, silném větru nebo velkých deštích umožňují nejen odhalit a lokalizovat čerstvá lokální poškození. Hlavním účelem všech těchto revizí je vytipovat stavební část, jež aktuálně nejvíce vyžaduje zásah; my jej zpravidla označujeme nikoli jako stavební opravu či konzervaci, ale jako restaurování architektury. Tato stavební část je zařazena do plánu na další sezónu a než se začne se stavbou lešení, je pořízena podrobná dokumentace (ortogonální pohledy na všechny úseky stěn), v níž musí být doslova každý kámen a každá spára. Z lešení je pak možné případné chyby v této dokumentaci korigovat. Takto ověřený plánový podklad slouží k záznamu skutečností, které jsou předmětem detailního operativního průzkumu. Zaznamenáváme především stáří konstrukcí, to jest, z jaké stavební fáze který kámen pochází, dále zjištěné poruchy, poškození a chybějící detaily a konečně zásahy a doplňky provedené v naší době.

Kromě těchto základních výsledků je třeba využít skutečnosti, že máme přístup ke stopám činnosti stavební huti, buď té středověké, nebo v případě neogotických částí huti Jednoty pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta na Hradě pražském. Tyto stopy umožňují nahlédnout do některých postupů z doby výstavby, o nichž jsme z jiných pramenů informováni jen částečně. Pozorovat a dokumentovat lze především kamenické opracování, tedy stopy nástrojů použitých v různých fázích zhotovení kamenného dílu. Ještě více se o postupech dovídáme, je-li nutno příslušný díl demontovat nebo dokonce vyměnit. Právě rozebrání některých originálních prvků umožnilo odhalit a zdokumentovat celou řadu spojovacích železných částí. Velkou pozornost věnujeme dokumentaci kamenických značek, jejichž vypovídací možnosti považujeme za důležité. K tomu, aby bylo možné je využít pro zpřesnění rozsahu a datování stavebních mikrofází, je nezbytné zaznamenávat nejen jejich podobu, ale i přesné pozice na stavbě. I ty jsou zaneseny do výše zmíněných plánů.

Vybrané kamenické značky jsou dokumentovány i sádrovými odlitky. Neustále se tak doplňuje rozsáhlá sbírka, s jejímž budováním započal Karel Fiala, když tímto způsobem dokumentoval značky ve Starém královském paláci ve 30. letech 20. století. Sádrové odlitky se pořizují také z vybraných sochařských nebo architektonických detailů. Tím navazujeme na tradici, kterou zahájili dómští architekti Mocker a Hilbert při své práci na opravách a dostavbě katedrály.

Pro úplnost je třeba uvést, že řadu uvedených skutečností zjišťujeme a dokumentujeme i na dalších objektech hradního areálu, aby nevznikl mylný dojem, že se takto věnujeme výhradně katedrále. Také revize stavu, o níž byla výše u katedrály zmínka, se samozřejmě musí provádět na celém území národní kulturní památky. Odbor památkové péče každoročně shrne svá zjištění do seznamu závad, v němž jsou jednotlivé body doplněny i stručným návrhem řešení a případně stupněm naléhavosti. Tento seznam slouží jako důležitý podklad pro plán oprav a restaurování na příští stavební sezónu.

V posledních letech výrazně roste využití nových možností dokumentace. Především 3D skenování částí stavby nebo celého objektu s užitím stabilního skeneru nebo s pomocí dronu (doplňkově vybaveného lidarem pro upřesnění dokumentovaných celků) umožňuje vytvářet podklady, o nichž se našim předchůdcům (a vlastně před pár desetiletími ani nám samým) ani nesnilo. Na konferencích, zejména těch s mezinárodní účastí, často vyslechneme příspěvky zaměřené právě na pořizování takové dokumentace a především na její využití pro průzkumy a památkovou praxi. V jednom takovém příspěvku popsali němečtí kolegové postup, kdy kombinací tradiční fotogrammetrie, desítek tisíců snímků a 3D skenů vytvořili dokonalý prostorový model velké a velmi členité stavby, model dostatečně podrobný, aby obsahoval i detaily, tedy jakési její „digitální dvojče“. Samozřejmě něco takového je časově i finančně náročné, vyžaduje to spojení se specializovanou institucí nebo firmou a zpravidla nějaký grant. Z toho vyplývá, že takové možnosti nemá a jistě ani nebude mít každá památka, která je předmětem průzkumu.

Svatovítská katedrála si svým významem a výjimečností o pořízení takové dokumentace přímo říká. Již několik let jsou všechny doposud jednotlivě zpracovávané úseky pro realizované restaurování architektury pořízeny ve 3D, ač prakticky nejpoužívanějším výstupem jsou podklady ve 2D. Většinou jsou kombinovány různé metody, zejména optometrie a laserové skenování. Lze konstatovat, že pořízená data by nyní vytvoření takového modelu v poměrně vysoké kvalitě umožňovala. Kromě stavebních celků byly pořízeny 3D modely i řady drobnějších památek a součástí mobiliáře (Svatovítské pastoforium, konzoly za oltářem, busty vnitřního triforia a další). A opět nesdělím nic nového, pokud tvrdím, že ony nejnovější dokumentační metody, jejichž výhody a užitečnost v památkové péči uznávám, nejsou vždy tou jedinou a nejlepší možností. Tradiční záznam výsledků operativního průzkumu přímo do vytištěného plánu má stále v naší praxi své důležité místo. Právě tak nadále pořizujeme i kresebnou dokumentaci, ideálně v kombinaci s fotografiemi. Pro prezentaci výsledků, např. představy o jednotlivých fázích stavebního vývoje, nám vedle digitálních modelů stále dobře slouží jednoduché kresebné rekonstrukce.

Na závěr je třeba zmínit, že Odbor památkové péče se poměrně často zapojuje do různých vědeckých a grantových projektů, jejichž prioritním výstupem je upřesňování výsledků stavebně historických průzkumů areálu Pražského hradu. V rámci multioborové spolupráce je třeba zmínit zejména úzkou součinnost s Akademií věd České republiky. Nejbližšími spolupracujícími institucemi jsou Archeologický ústav AV ČR, pracoviště Pražský hrad, a Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Pro příklad lze uvést aktuální komplexní projekt Skryto pod povrchem, který je věnován poznání archeologických areálů na území Pražského hradu a péči o ně. Řešitelem projektu je Archeologický ústav AV ČR, spoluřešiteli pak Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR a Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy; Kancelář prezidenta republiky je aplikačním garantem. Souběžně také probíhá projekt v rámci Strategie AV21, který doplňuje vědecký výzkum v rámci aplikovaných postupů v péči o archeologické památky (řešitelem je Archeologický ústav AV ČR). V rámci zmíněných projektů je doplňována archeologická a stavebně historická dokumentace, poznatky z oboru klimatologie a hydrogeologie, sledování fyzikálních procesů a další okolnosti upřesňující vznik, vývoj a potřeby archeologických areálů na území Pražského hradu.

